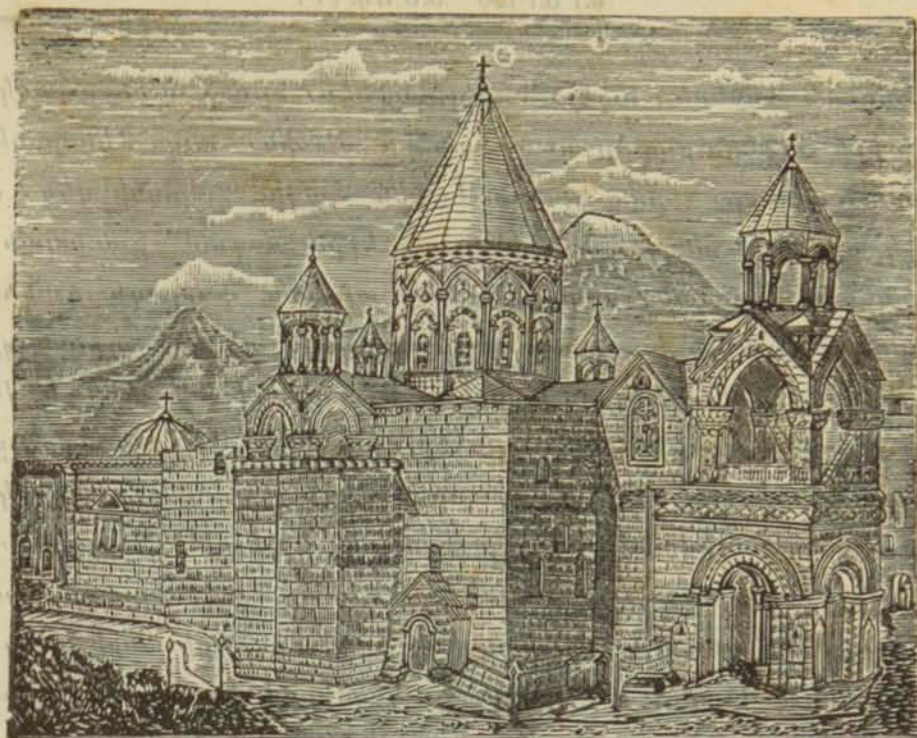

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ԹԻԻ Ա. — ՇՐՋԱՆ ԻԳ. 1891 ՏԱՐԻ ԻԳ. ՅՈՒՆՎԱՐ 1.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԵՐԿՐԻ ԱՂԸ.

ԴՊՔ ԷՔ աղ երկրք. (Մտտ. Ե. 13.)

Աւետարանը լի է հրաշալի խօսքերով, որոնք մեզ չեն դարձացնում, որովհետեւ նրանց ընտելացած ենք. այդպէս են և վերոյիշեալ խօսքերը: Երեւակայեցէք ձեզ, ի՞նչ կ'մտածէր այս աշխարհի իմաստունը, եթէ տեսներ այն աշակերտներին, որոնց Յիսուս երկրի աղ էր

անուանում: Ակներև, տգէտ Գալիլիացիներ, որոնք ոչինչ Հասկացողութիւն չունէին բարձր առարկաների մասին, այդ ձկնորսներն ու մաքսաւորները, որոնք խօսում էին Հագիւ յայտնի լեզուով, մարդիկ՝ որոնց եռանդը ամենաթոյլ արգելքն անգամ բաւական էր պաղեցնել և վերջապէս մարդիկ՝ որոնք այնչափ փոքրոգի գտնուեցան իրանց Ուսուցչի խաչի առաջ, երկրի աղը պէտք է դառնային: Ի վերայ այսր ամենայնի այս խօսքերը ճշմարտութիւն էին և մենք կամայ ակամայ պէտք է Համաձայնենք դրա Հետ: Մի Հայեացք գցեցէք երկրագնդի քարտեզի վերայ. ո՞րտեղ է նկատվում բարոյական կեանք, յառաջադիմութիւն, յոյս, քաղաքակրթութիւն, ազատութիւն, վերջապէս ապագայ: Այնտեղ՝ որտեղ տարածուեցաւ այդ Գալիլիացիների խօսքն և թափանցեց ժողովուրդների մօքի և սրտի մէջ: Ներկայ աշխարհը իւր բոլոր լաւ կողմերով պարտական է այդ մի բուռն մարդկանց. նրանք մեր ուսուցիչներն են և մենք ապրում ենք նրանց ժառանգութեամբ: Երբ Հին աշխարհը անբարոյականութեան մէջ նեխում էր աւելի և աւելի, և իւր քաղաքակրթութեան գազաթնակետում ոչ այլ ինչ էր ներկայացնում եթէ ոչ գարշահոտութիւն տարածող մի դիակ, քրիստոնէական Հասարակութիւնների մէջ նշմարւում է գաղտնի կենսական, թարմ ոյժ, որը յաղթահարելով ամեն արգելքների, 18 դարից յետոյ տարածում է ամեն տեղ իւր յաղթական ներգործութիւնը: Գալիլիացիների քարոզած փրկարար Հաւատը այնպէս մերուեցաւ մեր կեանքի Հետ որ այլ ևս անհնարին է նրան բաժանել: Նա՛ մեր օրէնքների մէջն է և կերպարանափոխում, կատարելագործում է նրանց. նա մեր բարք ու վարքի մէջն է և փրկում է նրանց ապականութիւնից, բարքի, որ ժամանակակից Հեթանոսութիւնը կցանկար վարակել. նա՛ մեր ընտանեկան կեանքի, քնքուշ ու սուրբ յարգանաց մէջն է, որով շրջապատուած են քրիստոնէի ամուսինն և նրա զաւակը. — նա՛ մեր մաքուր ուրախութիւնների մէջն է, որոնք եսականութեամբ չեն վարակուած. նա՛ այն Համակրանաց մէջն է, որ մշտապէս մեծանում է յօգուտ աղքատների և տառապեալների. նա՛ այն միսիթարութեան մէջն է, որ աւետարանը սփռում է մեր վշտակրութեանց վերայ. նա՛ կե-

Նաց խօսքի և անմահ յուսոյ մէջն է, որոնք գրում ենք մեր Հանգուցեալների շիրիմների վերայ. նա՛ մեր խղճի մէջն է, որ վրդովւում է անարդարութիւններով և դարչ ազտեղութիւններով, որոնք առանց քրիստոնէութեան մեզ Համար զգալի չէին կարող լինել. նա՛ վերջապէս, արդար, ազնիւ անբաւականութեան մէջն է, որ արտայայտում է անհաւատը, նկատելով քրիստոնեաների մէջ զազիր և պիղծ գործեր. նա՛ ամենուրեք է. և Փրկիչլ, դառնալով իւր աշակերտներին, ճշմարտութիւն ասաց. «Իուք էք աղ երկրի»:

Փրկչի այս խօսքերը պարունակում են իրանց մէջ այն Հասարակ բայց գեղեցիկ ներգործութեան պատկերը, որ պէտք է ցոյց տան քրիստոնեաները ամբողջ աշխարհի վերայ. ո՞րն է այդ ներգործութիւնը և ի՞նչ ձևով պէտք է նրան երևան Հանեն:

Նրկու եղանակ կայ մարդկանց վերայ ներգործելու. արտաքին — նիւթական կամ բարոյական բռնադատութեամբ, և ներքին — Համոզելով: Սրանցից ո՞րը ընտրեց Քրիստոս: Նա մի խօսք չէ ասել որից կարելի լինի եզրակացնել, որ նա ցանկացել է ոյժի վերայ յենուիլ: Իւր աստուածային Հայեացքով նա տեսնում էր ապագան, նախագուշակում էր այն Հակակրութիւնը, արհամարհանքը, Հալածանքը, ատելութիւնը որ աւետարանը պէտք է յարուցանէր: Բայց նա մի և նոյն ժամանակ ասում էր, որ երկրի մէջ սերմանած ճշմարտութիւնը, ինչպէս մանանեխի Հատիկ, պէտք է մեծ ծառ դառնայ, որի ստուերի տակ մի ժամանակ ապաստանարան դռնեն ազգերը: Ճշմարտութեան ոգին ներշնչելով 12 մարդկանց մէջ, ուղարկեց նրանց աշխարհը նուաճելու, ասելով. «Իուք էք աղ երկրի»: Այսպէս Հիմնուեցաւ եկեղեցին. երեք դար անցնելուց յետոյ խաչը բարձրացաւ այն ժամանակ յայտնի աշխարհի բոլոր ծայրերում:

Բայց արեւմտեան եկեղեցին յոգնեցաւ այս դանդաղ գործողութեամբ: Մոռանալով իւր մեծ Վարժապետի պատուէրը — Համոզել աշխարհը ճշմարտութեան միջոցաւ, ցանկացաւ Հպատակեցնել, ոյժ գործադրելով՝ պահանջեց արտաքին տիրապետութիւն. մի եղանակ՝ որպիսին Քրիստոս Հենց իւր փորձութեան օրում մերժեց: Եւ այսպէս նա աշխարհային տիրապետութեան Հասաւ, գործադրելով խորամանկութիւն և ամենատեսակ Հալածանքներ յարուցանե-

ով: Կան մարդիկ որոնք ասում են, որ եկեղեցին երբեք ճնշումն չէ գործել և որ այդ պատասխանատուութիւնը ընկնում է մարմնաւոր իշխանութեան վերայ: Բայց դատել այսպէս նշանակում է բաւականանալ օտարոտի երկդիմի մտքերով: Դաճճին մատնող եկեղեցական իշխանութեան և դաճճի մէջ նոյն տարածութիւնն է, ինչ որ մտածող գլխի և հարուածող ձեռքերի մէջ. և առաւել ատելի է գլուխը որ ցանկանում և պահանջում է սպանութիւն՝ քան ձեռքը որ կատարում է նրան:

Արեւմտեան եկեղեցին ցանկանում էր բռնութեամբ տիրապետել. նա ցանկանում էր տիեզերական աստուածապետութիւն ստեղծել. հասկանալի է թէ նրա ցնորքների մէջ ինչ մեծութիւն կար: Եւ գիտեմ որ նա այդ կերպով կամենում էր հոգիները փրկել. եւ գիտեմ, որ նա այս աշխարհին ասում էր. «Հնազանդուիր ինձ, եւ քո մայրն եմ»: Բայց աշխարհը սոսկաց, երբ այդ մօր ձեռքերը իւր մօլորեալ որդւոց արեան մէջ թաթախած տեսաւ: Աշխարհը չի մոռանալ ահռելի Լեւիվիդիցիան, որ ստեղծեց Կաթոլիկական եկեղեցին: Դրանով նա յոյս ունէր ապահովացնել իւր տիրապետութիւնը ժողովուրդների վերայ: Ի հարկէ նոյն իսկ յաջողութիւնը նրան չէր կարող արդարացնել: Բայց յաջողութիւն ունեցաւ: Սրան կարող էին հաւատալ մինչև այն ժամանակ, երբ նա ճնշում էր հերետիկոսութիւնը և ստիպում էր ազգերին խոնարհելով իւր առաջ՝ լռութեամբ լսել կաթոլիկական միութեան ձայնը: Բայց չէք նկատել արդեօք որ հենց այդ ժամանակից յանկարծ կանգ առան միսիոներական քարոզութիւնների տարածումը, որ այնչափ յատուկ և նշանաւոր էր քրիստոնէութեան նախնական ժամանակներում: Միջին դարի վերջերին մօտ՝ քրիստոնէական եկեղեցին տեսաւ, ինչպէս աստիճանաբար հանդչում են կեանքի և լուսոյ կենդրոնները, որպիսիք էին, Կաթոլիկները, Աղէքսանդրիան, Լիւսաւաղէմը, Անտիոքը, Եփեսոսը, Կոստանդնուպօլիսը և Աթենքը: Չէք նկատել արդեօք որ մինչև կրօնական մեծ յեղափոխութիւնը, նա արդէն զրկուած էր այն երկրների երրորդ մասից, որոնց վերայ տարածվում էր նրա իշխանութիւնը: Նկատելի է մինչև անգամ որ այն ցեղերի մէջ, որոնք ամենից երկար ժամանակ են ենթարկուել

արհեստական միութեան լծին, ներկայ ժամանակիս անհաւատութիւնը աւելի աւերմունքներ է անում և քրիստոնէութեան դէմ աւելի կատաղի թշնամութիւն յարուցանում: Ահա թէ ի՞նչ ստացաւ Արեւմտեան եկեղեցին, որ ցանկանում էր տիրապետել մարդկանց բռնի կերպով, փոխանակ որ նրանց հոգու մէջ թափանցէր:

Թոյլ տուէք ինձ այս տեսարանի հակապատկերը դնել այստեղ: 250 տարի մեզանից առաջ մի բուռն փախստականներ իջան Նոր Անգլիայի ժայռոտ ափերում: Նրանք գնացին այնտեղ աշխարհի վերայ մի անկիւն գտնելու, որտեղ կարող լինէին խաղաղ կերպով Աստուծոյն աղօթել: Այնտեղ՝ անապատում, ամենատեսակ զրրկանքներով խղճի մի ապաստան բարձրացրին որ ազատ էր մարդկանց լծից: Նրանք աստիճանաբար աճեցին: Այդ Նոր Հասարակութեան մէջ ստիպողական, բռնի ոչինչ չկար, բացի քրիստոնէական հաւատից, որ գործում էր իրան յատուկ առաքինութիւններով: Այնչի՜ չկար, բացի երկրի աղբ որ թափանցում էր մարդկանց խղճի մէջ: Այն ժողովուրդը որ կազմակերպեցին այդ փախստականները, ներկայ ժամանակում մի հրաշալի տեսարան է ներկայացնում, որի առաջ յափշտակութեամբ և զարմացմամբ կանգ են առնում եւ կաթոլիկները եւ բողոքականները: Մենք տեսնում ենք ահագին ժողովուրդ որ յօժարակամ խոնարհում է Աստուծոյ աջի տակ. մենք տեսնում ենք քրիստոնէական հաւատ՝ որ անկեղծօրէն և յայտնապէս դաւանում են նշանաւոր զօրապետներ, դատաւորներ, զօրականներ, որոնք իրանց հրատարակութիւնների մէջ առ ծերակոյտն և զօրքը քարոզում են կենդանի Աստուծոյ և մարդկային կեանքի մէջ Նրա ներկայութեան մասին. խօսում են իրանց զղջման և հեղափոխութեան մասին, միանում են ընդհանուր աղօթքի մէջ և կարողանում են հսկայական պատերազմ վերջացնել առանց դէպի վրէժխնդրութիւն հրաւիրելու, առանց ազատութեան դիպչելու:

Եւ այսպէս հաւատը միացած քրիստոնէական կեանքի հետ, ներգործելով մէկի միջնորդութեամբ միւսի վերայ և թափանցելով աշխարհի մէջ, հիմնում է այստեղ Աստուածային թագաւորութիւնը: Սա միակ դրական միջոցն է որ մեր ձեռքում ունենք: Գիտեմ, որ

շատ հաւատացեալներ հառաչանքներով են ուղղում իրանց հայեացքը անցեալի վերայ, և երազում են եկեղեցու նախկին արտօնութիւնների և իրաւունքների վերադարձը, որոնցով կրկին կարելի է նրա տիրապետութիւնը հոգիների վերայ ապահովել: Ապարդիւն ցաւակցութիւն, անցան այդ ժամանակները անդառնալի կերպով, ներկայ հասարակութիւնը այլ ևս չէ կամենում եկեղեցւոյ արտաքին լուծը: Խնձ համար մինչև անգամ զարմանալի է, որ հաւատը յուզուել կարող է այս տեսակ փաստերով: Ձեր հաւատը – տատանւում է նրա համար միայն, որ եկեղեցին նոյն պայմանների մէջ է դրուած, որոնց մէջ նրան հիմնեց Քրիստոսը, և փոխանակ աշխարհի վերայ որպէս քաղաքական հաստատութիւն ներգործելու, պէտք է ազդէ իւր հիմունքներով որպէս երկրի աղը: Ձեր հաւատը տատանւում է այն պատճառաւ միայն, որ դուք չէք կարող այն տեսակ տիրապետութեան հասնել, որը յենուած լինէր միմիայն շինծու և կեղծաւոր յարգանաց վերայ: Ուղղեցէք ձեր հայեացքը բարձր և փոխանակ հառաչանքներով այս աշխարհից զօրութիւն և արտաքին իշխանութիւն մուրալու, որ ձեզ բացասում է, որոնեցէք եկեղեցւոյ Գլխի մէջ այն աներևոյթ և հոգեւոր զօրութեան գաղտնիքը, որը միայնակ կարող է յաղթել այս աշխարհին:

Եւ այսպէս քրիստոնեաների ներգործութիւնը այս աշխարհի վերայ հոգեւոր պէտք է լինի և այդ՝ իւրաքանչիւր հաւատացեալ առանձին առանձին պէտք է ցոյց տայ: Խնդրում եմ յատկապէս ուշադրութիւն դարձնել այս վերջին մտքի վերայ: Ձէ կարելի չգարմանալ որ մեր երկրում (Ֆրանսիա) ամենքը ձգտում են թոթափել իրանցից կրօնական պատասխանատուութիւնը մի որևէ հաստատութեան կամ մի որևէ հիմնարկութեան վերայ: Բայց ոչ մի հիմնարկութիւն, ոչ մի հաստատութիւն անկարող է կատարել այն առաքելութիւնը, որի համար հաճելի էր Աստուծոյն հրաւիրել ձեզ այդ զարհուրելի է մեր թուլութեան համար, բայց իսկապէս այդ այդպէս է: Նրան հաճելի էր որ Իւր Որդու մէջ մարմնացած ճշմարտութիւնը, մարմնանար և մի յատուկ չափով իւրաքանչիւր քրիստոնէի մէջ, կեանք ստանար և սրտից սիրտ անցնելով բոլոր աշխարհը նուաճէր: Քրիստոնէութիւնը կլինի այն՝ ինչ որ դուք ինք-

ներդ կլինէք: Ի զուր խոյս կտայիք այդ Հանդիսաւոր պատասխանատուութիւնից. ի զուր նրան ուրիշների վերայ կբարձէիք. ոչ ոք իրաւունք չունի այն ձեգանից վերցնել և դուք իրաւունք չունէք նրանից հրաժարուել: Ի զուր կցանկային աշխարհականները դնել այդ պատասխանատուութիւնը միմիայն եկեղեցւոյ պաշտօնեաների վերայ. իւրաքանչիւր մարդ իւր ծանրութիւնը պէտք է կրէ ըստ առաքելոցն: Ինչ և անէիք դուք, պէտք է լինէք երկրի աղը. և այս աշխարհում ճշմարտութեան ապագան կախուած է ձեզանից — իւրաքանչիւրիցդ:

Բայց ի՞նչպէս պէտք է ներգործել աշխարհի վերայ: Ուրիշների վերայ հոգեպէս և բարոյապէս ազդելու համար երկու միջոց ունինք, կենդանի ու գրաւոր խօսք և մեր իսկական կեանքը: Ո՛րքան ոյժ ունի մարդկային խօսքը. Ս. Յովհաննէսը Աստուծոյ Որդւոյն Բան է անուանում: Որպէս զի մեր խօսքը իւր մէջ առաքինութիւն պարունակէր, հարկաւոր է որ նա Աւետարանի ոգւով ներշնչուած լինէր: Բայց այդպէս էք մտածում դուք. գիտեմ որ իմ ունկնդիրների մեծ մասի համար բաւական է, որ ամբիոնի բարձրութիւնից քրիստոնէական խօսքը քարոզուի և հենց այդ տեղից նրանք սպասում են ճշմարտութեան տարածման: Ճշմարիտ է, երբ քարոզը Աւետարանի աղով է համեմած, երբ նա հասնում է մարդկանց խղճին և սոսկումն առաջացնում, երբ նա ազմկում, շարժում է սիրտը, երբ նա միջոց է տալիս տեսնել անտեսանելի աշխարհը, քարոզը ճշմարտապէս մի երկսայրի սուր է, որի մասին յիշատակվում է Ս. Գրքում: Լինի այդ քարոզը անմշակ, անարուեստ, կոպիտ, անշնորհ, բայց բղիթելով սրտի խորին համոզմունքից, որ պարզեւում է նրան քրիստոնէական հաւատը, մի զօրութիւն է ներկայացնում, որ կարող է կերպարանափոխել ամբողջ աշխարհը: Բայց առանց վրդովման չէ կարելի մտածել այն մասին, թէ ինչի՞ նման է քարոզը երբ Աւետարանի աղը կորցնում է իւր ոյժը: Քրիստոնէական հաւատով պատրաստուած ամբիոնի վերայ բարձրանում է մի մարդ՝ որ փոխանակ իրան ուղարկող Աստուծոյն ակնածութեամբ նայելու, մտածում է միմիայն իւր ունկնդիրների մասին. փոխանակ իւր առաքելութեան մասին մտածելու, մտածում է միմիայն իւր

դարի — գաղափարի վերայ, որին նա ցանկանում է հաճոյանալ. փոխանակ մարդկային խիղճը վրդովելու, մտածում է միմիայն նրան հանգստացնելու: Երբ նրա մասին ասում են որ նա յաջողութիւն ունեցաւ և ժողովրդականութիւն ստացաւ, կարծում են որ նրան փառաւորում են պատշաճաւոր գովասանքներով:

Բայց ժողովրդականութիւն ունէ՞ր սուրբ Պօղոս, երբ նրա ձայնը վրդովում էր յանցաւորներին և ամաչեցնում իմաստուններին: Ժողովրդականութիւն ունէ՞ր Քրիստոսը, երբ նա տեսնում էր որ ամբոյսը հեռանում է նրանից տրտնջելով, դժգոհելով: Աստուած հեռու պահէ այդ տեսակ ժողովրդականութիւնից: Ճշմարիտ քարոզը այսպէս չպէտք է հասկանալ և այսպէս չպէտք է լինի: Քարոզը պէտք է կրէ այն բնաւորութիւնը ինչ որ կարճ, բայց ճշմարտապէս նկատեց Լիւդովիկոս ԺԴ-ը, որ սովոր էր պալատական քարոզիչների ստորաքարշ շողոքորթութիւնները լսելու: Մի վարդապետի, որ անհնց թուրութեան Աւետարանը համարձակ քարոզում էր, ասաց մի անգամ. «Հայր, երբ լսում եմ ուրիշներին, բաւական եմ նրանց քարոզից, բայց երբ ձեզ եմ լսում, անբաւական եմ մնում ինքս ինձանից»: Նա արդար էր. և լաւ կլինէր եթէ նա չլսէր ուրիշ քարոզութիւններ. լաւ կլինէր եթէ նա իւր հրեշաւոր գոռոզութիւնը զգալով, ազատէր Փրանսիան ամօթալի տեսարաններից, վերջ տար ճշմարիտ քրիստոնեաների դէմ յարուցած գազանային հալածանքներին, որոնք կատարվում էին ի շնորհս բարեպաշտութեան քօղով դիմակաւորուած կեղծաւորների և շողոքորթների: Լաւ կլինէր որ դուք ևս հեռանայիք քարոզչից անբաւական ինքներդ ձեզանից. հեռանայիք անհանգիստ, մինչև անգամ գրգռուած, վրդովուած սրտով, միայն թէ լուրջ մտածմունքներով: Բայց չխաբուինք. քարոզը որքան և ճշմարտութիւն պարունակէր իւր մէջ, այսուամենայնիւ բաւական չէ Աւետարանը տարածելու համար: Ինչ ի՞նչ է վերաբերում, ցաւօք պէտք է խոստովանիմ, որ ես ապշած եմ մնացել նրա անզօրութեամբ: Մտածեցէք այն մասին, թէ բեմի վերայ որքան համոզմունք, ջանք, մտքեր և խօսքեր են վատնուում և դուք կնկատէք որքան չնչին է նրանց հետևանքը: Ինչո՞ւ այսպէս է. ի հարկէ սովորութիւնից և մանաւանդ մեր մէջ արմատացած այն գաղափա-

ըից, որ բեմական լեզուն քիչ թէ շատ պայմանական լեզու է. բեմը, ասում են, իւր վերայ ամեն բան ընդունում է: Այդ պատճառաւ ոչ ոք չէ զարմանում որ այդտեղից ընդհանրապէս պատերազմ եմ մղում անհաւատութեան և աշխարհային ունայնութեանց դէմ, հրաւիրելով մի և նոյն ժամանակ զղջալ և ապաշխարել: Ընդհակառակն այդ սպասում, պահանջում են. և ինչպէս անհաւատը այնպէս և աշխարհիկ անձն այդ բնական են համարում: Նրանք առաջուց գիտեն որ այդպէս պէտք է լինի. և լսելով քարոզչին, իրանց դատողութիւնը տալով, այն ևս բոլորովին բնական են համարում, որ նոյն իսկ եկեղեցւոյ դռների մօտ կրկին վերադառնան իրանց նախկին թեթեամտութեան, դատարկաբանութեան և աշխարհային ունայնութեանց: Զուր ջանք կլինէր համոզել նրանց իրանց կեանքի եղանակը փոխելու: Նրանք, կարելի է, ասեն քարոզը սրտաշարժ էր. բայց մի բոպէ էլ չեն մտածել, որ խօսքը իրանց էր վերաբերում, իրանց սեպհական փրկութեան, մշտնջենական ապագային:

Ընդհակառակն դուք կամենում էք տեսնել թէ խօսքը որտեղ է ներգործում, շարժում և անհետևանք չէ մնում: Մտէք դատարանի վանդակի միւս կողմը, նայեցէք ահա այն փաստաբանին, որը գուցէ առանց համոզմունքի պաշտպանում է դատարանի առաջ մի գործ՝ որի հետ կապուած են մեծամեծ շահեր: Նայեցէք ինչ լարուած ուշադրութեամբ լսում է գործի տէրը, ինչպէս փայլում են նրա աչքերը. ինչպէս ձգվում են նրա երեսի գծերը, որպիսի հոգեկան անհանգրստութեամբ հետամուտ է լինում գործի ընթացքին. և այս ամենը նրա համար միայն, որ դատի վերջանալուց յետոյ նա ստանալու է մեծ հարստութիւն: Այդ ժառանգը, որ յափշտակուած է միայն մի ցանկութեամբ, գոնէ մի բոպէ մտածէր իւր փաստաբանի պաշտպանողական ճառի արտաքին ձևի մասին, նրա գրական արժանաւորութեանց, ձայնի ելևէջների, յաջող զարձուածների մասին: Նաու քիչ է հոգում այդ ամենի մասին. նրա միակ ցանկութիւնն է որ օրէնքը զիջող, բարենկատ լինի, որ ինքը գործը տանի, որից կախուած է նրա բաղղը. գործ՝ որ վերաբերում է իրաւանց խախտման, ժառանգութեան անկանոն վճռահատութեան և հարստութեան:

Դժբաղդաբար երբ ձեզ հետ խօսում են երկնային ժառանգութեան, ձեր հոգւոյ փրկութեան և Արդար Պատաւորի անփոփոխելի վճռի մասին, դուք առաւել կամ պակաս ուշադրութեամբ կամ հետաքրքրութեամբ լսում էք և ընդհանրապէս ամենայն ինչ ի նկատի առնելով տալիս էք ձեր կարճ դատողութիւնը — [Ժոյ], կամ հետաքրքիր էր քարոզը, որպէս թէ գործը վերաբերում է մի որևէ ճեմարանական ճառախօսութեան: Ահա թէ ինչու անմտութիւն է միմիայն քարոզից սղասել ճշմարտութեան տարածումը:

Բայց ի՞նչ միջոցով կարելի է այդ մի և նոյն ճշմարտութիւնները ներգործական և զօրեղ դարձնել: Դուք ոչ թէ եկեղեցում պէտք է նրանց լսեցնել տաք, այլ մի ուրիշ տեղ: Փորձեցէք այդ և դուք կնկատէք կորցրել է արդեօք Աւետարանի ալլը իր ոյժը թէ ոչ: Երևակայէ՛ք որ դուք մի երիտասարդ մարդ էք և գտնվում էք ձեր հասակակիցների շրջանում, որոնք նոյն պարապմունքն ունին, ինչ որ դուք: Նրանք քննադատում են օրուայ կենդանի հարցերը պատանեկութեանը յատուկ համարձակութեամբ և անաչառութեամբ առանց կանգ առնելու ոչ մի խնդրի առաջ: Շուտով խօսակցութիւնը փոխվում է կրօնի մասին: Այն՝ ինչ որ դուք հաւատում էք, ինչ որ մենք քարոզում ենք, այնտեղ քննադատուում է, ենթարկուում է յարձակման, գուցէ և ծաղրի առարկայ է դառնում: Դուք վրդովւում եմք անում էք, բայց և այնպէս լռում էք: Զարմանալի է, որչափ փոքրոգի են մարդիկ, երբ խնդիրն այն մասին է, որ պէտք է իրանց կրօնական համոզմունքները արտայայտեն, պաշտպանեն: Այդ մի և նոյն մարդիկ, որոնք առանց գունատուելու պատրաստ են մահուան հանդիպել և երկիւղ չկրելով ծաղրածութիւնից, ջերմութիւնից պաշտպանում են իրանց քաղաքական համոզմունքները, այստեղ երևում են երկչոտ, փոքրոգի, երեւուն, որպէս զի մի ամենաթեթև ծաղրածութեան անգամ չհանդիպեն: Եթէ խնդիրը մի որ և է կրօնական կուսակցութեան, պապի աշխարհական իշխանութեան, ուղղափառների կամ ազատամիտների մասին է, այդ տեղ ոչինչ դժուարութեան չեն հանդիպիլ իրանց հայեացքները ազատօրէն արտայայտելու, իրանց համոզմունքները պաշտպանելու և իրանց ձայնը միացնելու այս կամ այն կուսակցու-

Թեան հետ: Բայց բանալ իւր սիրտը, ներքին հոգեկան աշխարհը, արտայայտել ինչ բանի որ հաւատում են, խօսել Աստուծոյ մասին այդ անկարելի է երևում: Ֆրանսիայում և ընդհանրապէս, այն գաղափարն է պաշտպանուում, որ հաւատի խնդիրներով միմիայն հոգեւորականութիւնը պէտք է պարապի. տարօրինակ ձգտումն: Այսուամենայնիւ եթէ արհամարհելով այդ փոքրոգութիւնը համարձակութիւն ունենայիք քաջաբար, հաստատամտութեամբ և անկեղծօրէն խոստովանել ձեր հաւատը, ձեր յոյսերը, հաւատացած եմ որ այդ տեղ առաւել համոզեցուցիչ բան կլինէր, քան թէ նոյն իսկ մեր բոլոր ճառերի մէջ: Ենթադրենք որ ձեր համոզմունքները մերժէին կամ ծաղրէին, բայց և այնպէս դուք ձեր ունկնդիրների մօտի մէջ յարգանաց զգացմունք կզարթեցնէիք. ձեզ այդ չէին կարող բացասել, և որքան էլ չխոստովանէին այդ, այնուամենայնիւ կհասկանային այն ամենը, ինչ որ այդ հաւատի մէջ վսեմ է և զօրեղ, թէև նրանց սիրտը չէ շարժում:

Եւ այդպէս խօսքը եթէ ճշմարտութեան ծառայացնենք, մեծ ոյժ է և երկրի ճշմարիտ աղը: Դիտէք մինչև ո՞ւր է տարածվում նրա խորհրդաւոր ներգործութիւնը. որքան բազմաթիւ սրտեր նա կարող է նուաճել: Պատմութեան իւրաքանչիւր էջերում նկատելի է խօսքի արտասովոր ներգործութիւնը, որը գուցէ արտասանուել է գաղտնի, բայց սրտի մէջ թափանցելով, դարձել է մի բարեբեր սերմ, վերանորոգել է կեանքը: Եգիպտական դամբարաններում գտան հացահատիկներ, 3000 տարի առաջ ննջեցեալի ձեռքում դրուած գցեցին հողի մէջ. նրանք ընձիւղներ արձակեցին և գեղեցիկ հասկեր տուին: 30 դարը բաւական չէր եղել միայն գերեզմանում թագնուած սերմի զարմանալի կենսականութիւնը խեղդելու, ոչնչացնելու համար: Եւ միթէ՞ դուք կարծում էք որ այդ նիւթի մէջ այդ տեսակ կենսական, զօրաւոր ոյժ դնող Աստուածը, թոյլ կտայ իւր հաւատի, յուսոյ և սիրոյ խօսքերը ոչնչանալու, որոնք դուք սերմանում էք ամբողջ աշխարհի անդաստանում: Դուք մոլորվում էք. նրանք չեն կարող մեռնել. նրանք, նոյնպէս ընձիւղներ կարձակեն, նրանց ծածկող խորութեանց մէջ: Քրիստոնեայն, որ խօսում է յանուն կենդանի Աստուծոյ, երկրի ազնի է:

Բայց ի՞նչ է նշանակում խօսքը առանց գործի. ի՞նչ ներգործութիւն կարող է ունենալ նա, եթէ մեր կեանքի յայտարարը չէ: Ի պատիւ քրիստոնէութեան, նա չէ կարող տարածուել, եթէ յայտնողը նախ և առաջ ինքը անձամբ չիրագործէ: Որպէս զի Աւետարանի աղբ կարելի լինի ուրիշներին էլ հաղորդել, հարկաւոր է որ նա առաջ մեր մէջ թափանցի: Ուրիշ գործեր յաջողութեան կարող են հասնել հմուտ հռետորներին, ճարտարախօսների միջնորդութեամբ. բայց աւետարանի գործը այդ ճանապարհով չէ կարող ընթանալ: Ենթադրեցէք որ եկեղեցին ունի ամենագորեղ հռետորներ, բարոյագետներ, ամենաճարտար աստուածաբաններ, ամենախորին մտածողներ. բայց եթէ այդ եկեղեցին չունի սրբութիւն, նա չէ կարող հեղինակութիւն, ազդեցութիւն ունենալ:

Վերջին դարերում մենք տեսանք ապշեցնող օրինակ: Հազիւ թէ կաթոլիքական եկեղեցին իւր պատմական այլ շրջաններում ունեցած լինի այնպիսի հանճարներ և զօրեղ մտքի տէր անձնաւորութիւններ, որպիսիք էին Բոսսուէտ, Ֆենելոն, Մասսիլոն, Բուրդալու, և հազիւ թէ Փարիզի եկեղեցիները երբ և իցէ տեսած լինին դրանց նման քարոզիչներ, որոնք՝ առանձին առանձին վերցրած, կարող էին փառաւորել իրանց ժամանակաշրջանը: Մտքի խորութիւն, խօսքի գեղեցկութիւն, տրամաբանական զօրութիւն, կորովամտութիւն, համոզմունք, պայծառութիւն, շքեղութիւն, բանաստեղծութիւն. այդ ամեն յատկութիւնները կենդրոնացած էին դրանց մէջ: Ի հարկէ եթէ մարդկային խօսքը երբ և իցէ կարող է դրական ազդեցութիւն ունենալ, այդ՝ կարելի է ասել, առաւել դրանց ժամանակի մասին: Բայց այսու ամենայնիւ 30 տարուց յետոյ, խնամակալական իշխանութեան միջոցով անբարոյականացած Փրանսիան արդէն պատկանում էր Վոլտերին և 18-դ դարի հետ գործը արդէն վերջացաւ. նա ընկաւ: Եւ եթէ Փրանսիան տեսաւ այս խորին և անյուսալի անկումը, այդ՝ այն պատճառաւ էր, որ այդպիսի հանճարեղ քարոզիչներ արտադրող եկեղեցու մէջ թափանցեցին անառակութիւն, կաշառակերութիւն, անբարոյականութիւն: Այն պատճառաւ, որ, չնայելով Պասքալին, խղճագիտութիւնը տիրեց մարդկային խղճի վերայ, կեղծաւորութիւնը գալտնի կերպով քանդեց եկեղեցւոյ հիմքը. ան-

Հաւատութիւնը արագութեամբ տարածուեց նոյն իսկ Հոգեւորականութեան մէջ. այնպէս որ երբ փիլիսոփայութիւնը փոթորկի նման բարձրացաւ Փրանսիայի վերայ, նա չհանդիպեց ոչ մի պատնէշի՝ որ նրան կանգնեցնէր: Որքան ցաւալի է, որ այս բազմաթիւ փայլուն աստղերի և հանճարների հետ, Փրանսիան չունեցաւ հեզահոգի, կենսատու, հաւատարիմ, աստուածային ոգւով ներշնչուած եկեղեցի, որ երկրի աղբ դառնար:

Եւ այսպէս մեր կեանքն աւելի կիզիչ ներգործութիւն ունի, քան մեր խօսքը: Խօսքի ներգործութիւնը ընդհատվում է, բայց կեանքի ներգործութիւնը յարատւ է: Ի՞նչ նշանակութիւն ունի ընդհատուող ոյժը յարատւ զօրութեան առաջ: Ի՞նչ նշանակութիւն ունի ամենակատաղի փոթորիկը համեմատաբար ծովային մակընթացութեան օրէնքի հետ, որ ամենայն օր և անվերջ շարժում է ամբողջ ովկիանոսը, երբեմն վեր բարձրացնելով, երբեմն ցածացնելով: Ի՞նչ նշանակութիւն ունի այն ուժգին զօրութիւնը որ դէպի երկինքն է նետում հրաբուխի բոցավառուած լաւան, համեմատաբար ձգողական զօրութեան հետ, որ դէպի երկրի կենդրոնն է քարշում առարկաների ամեն մասեր: Այդպէս և ի նշանակութիւն ունին մեր խօսքը, մեր ազօթքները, բարեպաշտական արտաքին ցոյցերը, համեմատաբար մեր առօրեայ կեանքի լոկի, մեջիկ կենդանի քարոզների հետ: Դեռ այս բոլորը չէ, մեր կենդանի ներգործութիւնը ակամայ է և այդ պատճառաւ նա զօրեղ է: Իսկապէս թող չխաբուինք. մենք աւելի յաջողութիւն ենք գտնում ո՛չ այն ժամանակ, երբ կամենում ենք ներգործել ուրիշների վերայ. ընդհակառակ նկատելով այդ նպատակը՝ աւելի զգուշանում են: Նրանք զրահաւորում են մեր դէմ մոայլ թերահաւատութեամբ և փակում են մեր առաջ իրանց սրտի մուտքը: Բայց ի՞նչպէս ազատուեն կեանքի ներգործութիւնից, որ ամեն ժամ, ամեն րոպէ իւր արտադրած պտուղներով, ոգեւորող զգացմունք է զարթեցնում: Դուք այդ չէք նկատում, որ տեսակ տեսակ եղանակներով թափանցելով խելքի ու մտքի մէջ, թողնում է այնպիսի ներգործութիւն, որ ոչնչով չէք կարող ջնջել: Այո՛, այն ժամանակ միայն կարելի է փրկարար ճիշմարտութիւնը յաջողութեամբ տարածել, երբ նրան կատարելա-

պէս կմարմնացնենք մեր կեանքի մէջ: Ամենագործող և զբական միջոցը դա է:

Բացի զբանից ամենքը ընդունակութիւն չունեն լաւ խօսելու, բայց ցոյց տուէք մի քրիստոնեայ, որ իւր կեանքով անկարող լինի ներգործել աշխարհի վերայ: Այս ներգործութիւնը անուամբ է այն մարդը, որ բարձրաձայն բողոքում է անարդարութեան դէմ և կարծես ամպի որոտով պարթեցնում է ժամանակակիցների խիղճը: Այս ներգործութիւնը անուամբ է Հիւանդախնամ կինը, որ Հիւանդանոցի մահաբեր օդը շնչելով, եռանդով հսկում է այն Հիւանդների վերայ, որոնց լափում է վարակիչ Հիւանդութիւնը: Այս ներգործութիւնը անուամբ է քարոզիչն որ Հեռանալով այն ամենից ինչ որ նրա սիրտը կարող էր սիրել և մռայլ անհաւատութեան առաջ ազօթում է, քարոզում է, սպասում է և փառաւորում Աստուծոյն իւր Համբերութեամբ աւելի, քան ուրիշները իրանց մարտիրոսութեամբ: Այս ներգործութիւնը անուամբ է Զահել երիտասարդը որ փայլուն ասպարիզի մէջ մտած ժամանակ, ստիպուած լինելով մասնակցել անազնի գործերում, հրաժարվում, փշրում է իւր ապագան և լուսութեամբ կաշում է ծանր աշխատանքին՝ իւր առօրեայ ապրուստը հալածալծելու: Այս ազդեցութիւնը գործում է և գիտնականը, գրողը, որ արեգադէ Հասակումն անգամ անխոնջ գործադրում է իւր այծերը, ջերմութեամբ պաշտպանելով այն համագնացները, որոնցով նրա հոգին ապրում է: Այս ներգործութիւնը անուամբ է Ժահիլ արիւղը, որ այն Հասակումն է, երբ աշխարհը հրաւեր է կարգում՝ առաջադիւրդ նրան ամենագրաւիչ հրապոյրներ: Բայց նա հակառակելով ընտրում է մի կեանք՝ որ լի է հաւատարմութեամբ և անմեղադրութեամբ յօգուտ մերձաւորի, և գրածով ներխուժանում է մեր առաջ նագելիութեան և գեղեցկութեան մի տիպար՝ որ գաղաւթում է երկնային լուսոյ շողերով: Այս ներգործութիւնը անուամբ է և այն մարդը, որ Աստուածանից ստանալով ահաբեկ հաղատութիւն, մշտապէս և քերս սիրով նուիրում է նրան հաւատի և ոգորմածութեան գործին: Այս ներգործութիւնը անուամբ է մոյնպէս և այն Հիւանդը, որ մահուան անկողնիւն ալ ևս անկարող լինելով գործել, գուցէ և ողորմու-

Թեամբ ապրելով, անտրտունջ ծառայում է Աստուծոյն, խոնարհեցնելով իւր գլուխը նրա Հայրական աջի տակ. և իւր սրտաշարժ երախտագիտութեամբ սովորեցնում է մեզ կարմրել մեր անշնորհա-կալութեան համար:

Այս բոլոր տեսանելի և գաղտնի գործերը, այս բոլոր յայտնի և անյայտ գոհաբերութիւնները, այս բոլոր չարչարանքները, ինքնուրոյնութիւնը պահպանում են եկեղեցին, տարածում են ճշմարտութիւնը, փրկում են աշխարհը: Այնչացրէք այս ամենը, այնուհետև ի՞նչ կմնայ ձեր ձեռքում չարութեան ուժի դէմ: Ուրիշ ի՞նչ գորութեամբ կարող կլինէք դուք ընդդիմադրել նրան, խորտակել նրա ոյժը: Ի՞նչ կպատահէր—եթէ սրբութիւնը մշտապէս չներգործէր քրիստոնէական գթասրտութեան հետ, որ ամեն օր, ամեն ժամ ներշնչում է եկեղեցուն և ամբողջ աշխարհին վերանորոգած կեանք: Ի՞նչ կլինէր ովկիանոսը եթէ նրա ջուրը կորցնելով աղիութիւնը անհամանար և իւրաքանչիւր մակընթացութիւնից յետոյ ափերում թողնէր մահառիթ, վարակիչ արտաշնչութիւնք: Ի՞նչ կպատահէր այն հասարակութեան հետ, որ կորցրել է Աւետարանի աղբ: Ի՞նչ կսպասէր ներկայ փայլուն քաղաքակրթութիւնը, որ կրում է իւր մէջ այսչափ սկեպտիկականութեան և քայքայման տարրեր: Նայեցէք հին աշխարհի վերայ 40 դարից յետոյ, աշխարհի՜ որ հեծում է բռնութեան տիղմի և աննկարագրելի ապականութեան մէջ:

Սրանից բղխում է նոր ոյժով այն՝ ինչ որ ասացի մարդկային խօսքի մասին: Ես ասացի որ ճշմարտութեան խօսքը չէ կարող ոչնչանալ. բայց մի՞թէ կարծում էք, որ հաւատոյ, ողորմածութեան գործը կարող է երբ ևիցէ ոչնչանալ. երբէք. նա մտնում է բարութեան անսահման շրջանի մէջ, որ մեծանում, ամրապնդվում է մեր հաւատարմութեամբ, աղօթքներով և անձնագոհութեամբ: Որքան չճանաչուի և անընդունելի լինի նա, այնուամենայնիւ կծառայի նորան, որ Աստուծոյ արքայութիւնը երկրին կմօտեցնի: Անձնութեան և ողորմածութեան իւրաքանչիւր սխրագործութիւն, եկեղեցւոյ համար յաղթութիւն է, չարութեան թագաւորութեան համար պարտութիւն: Ամենայն անձնագոհութիւն, որ

ազդում է հաւատը, ճշմարտութեան ամենաստոյգ յաղթանակն է կազմում: Մի քանի շաբաթ առաջ անգլիական մի հաւիտորասուգուեց Փրանսիական ասիերի մօտ, տանելով իւր հետ անյատակ ուղիւնոսի մէջ 200 մարդկային արարածներ: Բայց այդ նաւի վերայ, այդ զարհուրելի տեսարանի և ուժգին փոթորկի ժամանակ աղօթքի մրմնջումներ էին լսվում, աստուածային խօսքը թնդում էր իւր բոլոր փառահեղութեամբ: Վերջին ըոպէում, երբ նաւից արձակում էին միայնակ մնացած մակոյկը, մի հերոսական տեսարանի հանդիպեցին: Կորնչողները մակոյկը թողել էին նրանց, որոնց կեանքը աւելի օգտակար էին համարել. և երբ մակոյկը հեռանում էր, արդէն ալիքների մէջ խորասուզուող նաւի տախտակամածի վերայ տեսան քարոզչի կնոջ, որ իւր վերարկուն հանելով գծեց մակոյկի վերայ, որպէս զի փրկուողներից մէկին՝ ցրտից պահպանէր: Քրիստոնէական սիրոյ այս սրտաշարժ և վսեմ քաջագործութիւնը միթէ՞ կարող է ծածկուած մնալ այն ուղիւնոսի ալիքների տակ, որը ծածկեց այդ թշուառների դիակները. երբէք: Նա մշտնջենապէս կենդանի կմնայ մեզ համար: Նա, պատուաւոր տեղ կգտնի այն հրաշալի պատմութեան մէջ, որտեղ գտնվում են այն ամեն անձնազոհութիւններն, որոնք դուրս է հրաւիրել աշխարհի վերայ Քրիստոսի ոգին: Այդ սխրագործութիւնը կմիանայ այն անընդհատ պատերազմի հետ, որ քրիստոնէական սէրը մղում է եսականութեան դէմ. նա՝ ճշմարտութեան յառաջադիմութեանը, առաւել լաւ կծառայի, քան մեր խօսքը:

Հենց այս ըոպէիս ես ցոյց տուի այն ազդեցութիւնը որ քրիստոնէական կեանքը պէտքէ առաջացնի իւր շուրջը: Բայց այդ պատկերի մէջ արդեօք դուք ձեզ տեսել — ճանաչել էք, և ձեր շրջապատողների վերայ թողել էք այդ թափանցող ներգործութիւնը:

Ի դուր են դատապարտում խիստ բարեպաշտութիւնը, որ խորշում է մարդկանց հետ շփուելուց, մինչև անգամ հեռանում է հասարակական կեանքից և սրբութիւնը կարելի է համարում միայն այն շրջանում, որի մէջ ինքը փակուում է: Ասում են, որ քրիստոնեան իւր ժամանակակիցների հասկացողութեան, կեանքի ուղղութեան հետ պէտք է յարմարուի, և որ չկայ մարդկային գործունէու-

Թեան ոչ մի շրջան, որտեղ կրօնը չկարողանար թափանցել. նա՛ն էլ քաղաքականութեան, եւ գիտութեան, եւ գեղարուեստի, եւ գրականութեան մէջ է: Ի՞նչպէս կարելի է, որ չտպականուած սիրտը չուրախանար նկատելով այս բոլոր իրան սպասող ճանապարհները. ուրախութեամբ նա այնտեղ ներս կմտնէր: Բայց չարց է թէ՛ նրան կյաջողի՝ աշխարհ մտնել Քրիստոսի ոգւով: Եթէ նա կորցնելու է բարեպաշտութեան խիստ բնաւորութիւնն եւ դառնալու է աշխարհում տիրապետող գաղափարներին, զգացմունքներին եւ լեզուին, առաւել լաւ է նրա համար առանձնութիւնը, որովհետեւ առանձնութիւնը, չնայելով որ տարօրինակ եւ մոայլ բան է, այսուամենայնիւ ոյժ է: Հեռանալով մարդկանցից կարելի է նրանց վերայ ներգործել աւելի ուժով, քան որքան մտածում են: Մենք գանգատվում ենք որ հազուադիւտ են սեպհական համոզմունք եւ զօրաւոր բնաւորութիւն ունեցող մարդիկ, բայց այդ տեսակ համոզմունքներ եւ բնաւորութիւններ աշխարհում ձեռք չեն բերվում: Ճանապարհի եզրում եւ քաղաքային փոշոտ այգիներում դուք չէք տեսնիլ կաղնի, որ դէպի երկինք բարձրացնէր իւր հսկայամարմին բունը եւ ամեն կողմի վերայ տարածէր իւր լայնածաւալ, զօրաւոր ոստերը: Այդպէս եւ աշխարհային շրջանների քնքշացած մթնոլորտում, դուք չէք տեսնիլ զօրաւոր, քաջասիրտ մարդիկ, որ ընդունակ լինէին ցանկանալ եւ ներգործել: Ամենամեծ մարգարէները ապրում էին անապատում:

Այդպէս եւ նա՛, որ ցանկանում է ճշմարտութեան քարոզիչ լինել պետք է ճանաչէ բարոյական առանձնութիւն: Ամենալաւ հասարակութիւնն էլ թուլացնում է մեր ջղերի զօրութիւնը: Մենք ինքներս չնկատելով ենթարկուեալ ենք ուրիշների կարծեաց ազդեցութեան եւ շատ անգամ զոհում ենք նրանց այն՝ ինչ որ լաւ է մեզ համար. զոհում ենք ճշմարտութեան այն մասը, որը աշխարհ մտցնելու կոչուած ենք: Ես վստահանում եմ պնդել, որ բարոյապէս հիւանդ կարելի է համարել այն կրօնական հասարակութեան, որը չգիտէ հոգւով կենդրոնանալ Աստուծոյ առաջ: Աշխարհում ապրելով դիւրութեամբ գրաւուում են տիրապետող գաղափարներից, նախապաշարմունքներից եւ անարդարութեամբ դէպի մարդիկ: Աշխարհում ապրելով բարեպաշտութեան ամենատեսակ դիմակներ կարելի է կրել,

728-54 947

ինչոր միայն նորաձեռութիւն է համարուում:

Եւ այսպէս ի՞նչ կարող է առաջանալ եթէ քրիստոնէայն անմրտաբար շփուէր նրանց հետ, որոնց խորթ և օտար են նրա հաւատն ու յոյսերը: Նա չէ նկատում որ այդ վտանգաւոր հաղորդակցութեան մէջ ամեն բան կորցնել կարող է և ոչինչ չշահիլ: Եւ ճշմարիտ, նայեցէք ռըպիսի արագութեամբ աշխարհին յաջողում է իսկի նրանից այն համոզմունքները, որոնք կազմում են նրա գորութիւնը: Ռրա համար նա գործադրում է ամեն բան. սպառնալիք, վրէժ, խոստմունք, երկիւզ, և ահա հասնում է այն օրը, երբ աղբ կորցնում է իւր գորութիւնը: Այնուհետեւ տխրութեամբ հարցընում ես. արդեօք նա կարող կլինի՞ երբ և իցէ նրան ձեռք բերել: Եւ որքան քրիստոնէական կեանքեր, որ երբեմն լի էին ամենայն ջերմութեամբ, ունեցել են այս տեսակ ցաւալի վախճան: Աշխարհը աւելի և աւելի ամրապինդ փաթաթում է նրանց իւր ցանցի մէջ, հարստահարում, ուժաթափ է անում:

Այդպիսիներից այլ ևս ոչինչ բարիք մի սպասէք: Ողորմածութիւնը աւելի և աւելի անհնարին է դառնում. և Աստուծոյն ծառայելու միտքը այլ ևս հրապոյր չունի և չէ հրապուրում նրանց սիրտը:

Տէր, ազատիր մեզ այս տեսակ վախճանից և ներշնչելով մեր սրտի մէջ փրկարար ճշմարտութիւնը, գորացրու մեզ՝ հաւատարմութեամբ և հաստատամտութեամբ ծառայելու նրան ցգերէզման:

(Բէշ-էէ).

Խ. ք. Խ.